

Cami tipolojisinin göstergebilimsel analizi: TBMM cami örneği

Semiotic analysis of mosque typology: Case of the Grand National Assembly (TBMM) Mosque

Lect. Dr. Gülşah Şenocak^{1*}

¹TOBB University of Economics and Technology, Faculty of Architecture and Design, Interior Architecture and Environmental Design, Ankara, Turkey.
gsenocak@etu.edu.tr

*Corresponding Author

Received: 24.07.2023
Accepted: 09.05.2024

Citation:
Şenocak, G. (2024). Cami tipolojisinin göstergebilimsel analizi: TBMM cami örneği. *IDA: International Design and Art Journal*, 6(1), 54-70.

Özet

Camiler Müslüman toplumların günlük yaşamında önemli yer tutan, sosyal yaşam biçimini etkileyerek şekillenen dini yapılardır. İslam'ın kabul edilmesinden bu yana, yapı formunda teknoloji, sosyal yaşam ve kültüre bağlı değişimler yaşanmıştır. Kullanılan cami tipolojisi, gelenek ve sosyal yaşam biçiminden aktararak oluşmuş hem kültürel hem dinsel çeşitli aşamalardan geçerek yoğrulmuş alışlagelmiş formlara dayanmaktadır. Sayıca az da olsa çağdaş denemeler de mevcuttur. Çalışmanın amacı çağdaş cami tipolojilerinin yapı, iç mekân ve donatı bağlamında ortaya koyduğu değerleri göstergebilimsel analizle okumak, mekândaki anlamsal ilişkileri keşfetmektir. Bu amaçla TBMM Cami iç mekân özellikleri bakımından araştırmanın örneği olarak seçilmiştir. Konuya iç mekân ölçeğinde yaklaşmak amaçlansa da hem İslam felsefesi hem de bu felsefenin mekâna yansımaları bakımından mimari kabuk ve ibadet mekânı bir bütün olarak irdelenmiştir. TBMM Cami üzerinden yürütülen durum araştırmasında, veri toplama yöntemleri olarak doküman inceleme ve katılımcı gözlem kullanılmış, veriler göstergebilimsel analizle değerlendirilmiştir. Bu kapsamda cami yapısının geleneksel biçimleri incelenmiş, mimarlıkta göstergebilim konusu irdelenmiştir. Verilen bilgiler ve yapılan gözlemler ışığında örnek yapı, göstergebilim yöntemi ile çözümlenmiştir. Hedeflenen sonuç, örnek olarak incelenen modern uyarlamaların iç mekânda yapıya yüklediği işlevsel ve anlamsal katkılar üzerinde durmak, mimarinin okunabileceğini ortaya koymaktır. Bu çalışma modern cami uyarlamalarında, geleneksel cami tipolojisinde yer edinen anlamsal ve dinsel altyapının yer alıp almadığını anlamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cami iç mekânı, Modern camiler, TBMM Cami, Göstergebilim

Abstract

Mosques are religious structures that hold significant importance in the daily lives of Muslim societies, shaping the social way of life by influencing it. There have been modifications to the structures in terms of technology, social life, and culture since the acceptance of Islam. The typology of mosques we are accustomed to today is based on conventional forms that have been kneaded through various cultural and religious stages, formed by our traditions and social lives. Although limited in number, there are also modern adaptations. The study's objective is to use semiotic analysis to read the modern mosque typologies in the context of structure, interior space, and equipment and to discover the semantic relationships in the mosque. The TBMM Mosque was selected as a case of the research in terms of its interior elements. The architectural shell and the worship space have been analyzed as a whole in terms of both Islamic philosophy and the reflection of this philosophy on mosques. Document analysis and participant observation were used as data collection in the case study on the TBMM Mosque, and semiotic analysis was used to assess the data. In this context, traditional mosque structures were examined, and the role of semiotics in architecture was explored. In light of the information given and the observations made, the case was analyzed using the semiotics method. The intended outcome is to draw attention to the functional and semantic contributions of the modern adaptation examined and to demonstrate that the architecture can be read. This study tries to understand whether the semantic and religious infrastructure that takes place in the traditional mosque typology is included in modern mosque adaptations.

Keywords: Mosque interior, Modern mosques, TBMM Mosque, Semiotics

Extended Abstract

Introduction: The mosque form seen today has emerged over time due to religious needs and cultural habits. Although it seems to have preserved its function and form since its existence, the typology of mosques as living spaces has also changed. The domed and square plan structure tradition used in mosques in our society since the 14th century has played an important role in shaping the mosque typology (Kuban, 2016: 167). However, it is stated that neither the dome nor the minaret is mandatory elements in terms of mosque architecture (Özçakı, 2018: 466). These forms have come to the present day by loading meanings based on the interpretation of form and religion together over time. Especially in the last century, modern experiments have been made as an indicator of current architectural trends, and contemporary mosque examples have also been revealed. Semiotics is a science that strives to understand/comprehend all kinds of signs, symbols, images, objects, entities or phenomena that are shaped by sound, in short, indicators used for communication purposes. In architecture, which is a communication channel, the works produced can be analyzed with the help of semiotics (Eco, 2019: 18). Architectural buildings contain many clues about the social life, economic situation and cultural accumulation of the period in which they were built as immovable cultural assets. Semiotics can be used as a supporting element in the analysis of these signs. This research deals with the forms that are considered important in traditional mosque forms on the basis of structure - interior space - equipment. By comparing it with the examples in modern adaptations, it tries to reveal the same religious references in contemporary mosque adaptations with semiotic analysis.

Purpose and scope: This study seeks to determine whether the semantic infrastructure inherent in traditional mosque typology is present in modern mosque adaptations. First, traditional mosque typology and forms were discussed, and the relationship between form and meaning was conveyed. The next stage of the study reveals that these forms, referred to as indicators, can be interpreted through semiotics. The study explores semiotics in architecture. In the next step of the research, the Mosque of the Turkish Grand National Assembly (TBMM Mosque), one of the modern mosque adaptations, is discussed. The TBMM Mosque is a significant architectural structure, having received the Aga Khan Award for Architecture in 1995. This research emphasizes that modern mosque adaptations also carry the same religious infrastructure. The aim of the research is to employ semiotic analysis to interpret the contemporary typologies of mosques concerning structure, interior space, and equipment, as well as to discover the semantic connections within the mosque. Research becomes necessary when one considers how few modern adaptations there are.

Method: The research is a case study that aims to read the forms in the TBMM Mosque, a contemporary example, through the structure-interior space-equipment. In this study, conducted from an anti-positivist standpoint, data collection involved document review and participant observation, with the collected data subsequently analyzed using semiotic analysis. Semiotics is an analysis method that can be used to understand/comprehend architectural forms. In architectural reading, especially the perspective developed by Charles Morris is used (Okuyucu, 2018: 41). According to Morris, the formal relationship between signs, the semantic relationship of signs with their referents, and the relationship between signs and users underscore three fields of study and three dimensions of semiotics (Civelek & Türkay, 2020: 777; Parsa & Parsa, 2014: 11). These; it is specified as syntactic dimension, semantic dimension and pragmatic dimension. In the study, the Turkish Grand National Assembly Mosque was analyzed and detailed over the dimensions of architectural semiotics. In the findings section, the analysis outputs of the research are presented in three sheets. Since the research aims to read whether the same semantic and religious infrastructure takes place in modern mosque adaptations through the example of the TBMM Mosque, semiotics was found suitable as an analysis method.

Findings and conclusion: The findings of the research were conveyed through three dimensions of architectural semiotics: syntactic, semantic, and pragmatic. First, the TBMM Mosque was read one by one over three dimensions. The following conclusions were reached in the next stage when the readings were combined and evaluated with a holistic perspective. When syntactic, semantic and pragmatic readings are combined in terms of interior space, it is seen that the ceiling formed by layering replaces the perception of infinity and sky provided by the dome in the traditional mosque interior. In addition, the visual transfer of the pool, which represents the garden of paradise, to the interior with the glass qibla, has a meaning that strengthens the understanding of the “mosque”, a place of worship that connects the two worlds. The TBMM Mosque appears as a modern adaptation with the religious meaning assumed by the traditional mosque forms. When syntactic, semantic and pragmatic readings are combined in the context of equipment, TBMM Mosque, as a modern mosque adaptation, reflects the pragmatism of simplicity and religious modesty found in traditional mosque typologies. As a result, it is desired to reveal the meaning of the architectural structure by reading the indicators through semiotics. It has emerged through the reading of the indicators that the mosque bears the characteristics of traditional typology on the basis of structure, interior space and equipment. The research is important as it underlines that modern mosque adaptations can also have the semantic and religious integrity of traditional mosque typologies. This research is distinguished by the fact that it is one of the research in the field of interior architecture that combines religious structures and semiotics and it reveals the breadth of the research area of interior architecture.

Keywords: Mosque interior, Modern Mosque, TBMM Mosque, Semiotics

GİRİŞ

Erken İslam döneminde camiler, Müslümanların bir araya geldiği ve toplanma amaçlarını yerine getirebildikleri birer ibadet mekânı olarak yer edinmiştir (Karakoca, 2017: 5). İnşa edilen ilk caminin kerpiç duvarları ve hurma dalları ile örtülen bir çatısı olduğu söylenmektedir (Cansever, 2010: 52; Kuran, 2012: 36; Turani, 2000: 254). Tariflenen bu caminin fiziksel karşılığı zaman içerisinde teknoloji, sosyal yaşam ve değerler ile içinde bulunulan toplumun İslam felsefesini ele alma biçimine göre oluşmuştur. Varoluşundan beri işlevi ile formunu da korumuş gibi görünse de yaşayan birer mekân olarak cami tipolojisi de değişim göstermiştir. Toplumumuzda 14. yüzyıldan başlayarak camilerde kullanılan kubbeli ve kare plan şemalı yapı geleneği cami tipolojisinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (Kuban, 2016: 167). Ancak kubbenin de minarenin de cami mimarisi açısından zorunlu öğeler olmadığı belirtilmektedir (Özçakı, 2018: 466). Bu biçimler zaman içerisinde form ve dinin birlikte yorumlanmasına dayalı anlamlar yüklenerek günümüze değin gelmiştir. Özellikle son yüzyılda, güncel mimari akımların birer göstergesi olarak modern denemeler yapılmış ve az da olsa çağdaş cami örnekleri de ortaya konmuştur. Mimari toplumsal hayatta yaşayan ve gelişen bir dil ve iletişim aracıdır. Camilerde görüldüğü üzere insanlarla çeşitli açılardan iletişim kurmaktadır. Yapıların somut bir biçimi, anlatmak istediği bir içeriği ve işlevi bulunmaktadır. Mimari, bir dil olarak göstergeler vasıtasıyla okunabilmektedir (Okuyucu, 2018: 41). Bu nedenle yapıları okuyabilmek amacıyla verilen bu değerleri, göstergebilimsel analizle incelemek mümkündür. Araştırmanın mimari nesnesi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Cami, yapı-iç mekân-donatı bağlamında sentaktik (biçimsel), semantik (anlamsal), pragmatik (yararsal) boyutlar üzerinden okunmuştur. Araştırma çağdaş bir örnek olan TBMM Cami'yi ele alan bir durum çalışmasıdır. Anti-pozitivist bakış açısıyla ele alınan çalışmada, doküman inceleme ve seçilen örnek üzerinden katılımcı gözlem veri toplama araçları olarak kullanılmış, veriler göstergebilimsel analiz ile değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında öncelikle cami formunun geleneksel unsurları irdelenmiştir. Mimari kabukta en dikkat çeken kubbe, minare gibi formlar, iç mekânda mihrap, minber, süsleme gibi öğeler açıklanmıştır. Bu değerlerin kültür ve din ekseninde yeri konu edilmiştir. Araştırmanın ikinci ayağında göstergebilim, mimari açıdan ele alınmış ve sentaktik, semantik ve pragmatik işlevleri incelenmiştir. Mimari göstergebilim ele alınarak detaylandırılmış, bu noktada araştırmanın yöntemi de aktarılmıştır. Bir ibadet yapısı olarak cami mekânında yer alan unsurlar ortaya konduktan sonra modern uyarlamalardaki karşılıkları örnek inceleme üzerinden aranmıştır. Araştırmanın üçüncü adımında çalışmanın örneği olan TBMM Cami, modern bir örnek olarak ele alınan bilgiler ışığında değerlendirilmiştir. Sonuç olarak araştırma, geleneksel cami tipolojilerinde kullanılan biçimsel unsurlara yüklenen metaforları anlama çabası içindedir. Bu anlamsal çıkarımların modern tipolojilerde de karşılık bulabileceğini savunmaktadır. Örnek olarak ele aldığı TBMM Cami üzerinde bu anlamsal ilişkileri okuyarak ortaya koymaya çalışmaktadır.

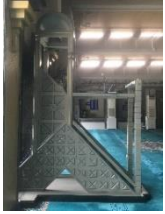

Geleneksel Cami Formları

İnsanlar tarih boyunca dini gereksinimlerini karşılamak amacıyla tapınma mekanlarına ihtiyaç duymuşlardır. Tapınaklar kültür ve coğrafyaya göre farklılaşmakta birlikte hep var olmuş, insanlar ile tanrıların bir araya gelebilecekleri mekânlar olarak önemsenmiştir. Örneğin, Mezopotamya'da karşımıza çıkan zigurat mimari, basamaklı yapısıyla gökteki tanrılar ile yeryüzündeki insanların bir araya gelebileceği bir merdivene gönderme yaparak kurgulanmıştır (Balta, 2023: 193). Tapınak yapıları zamanla tek tanrılı dinlerin evlerine evrilmiş, bunun en bilindik örneklerini ise kiliseler oluşturmuştur. Bu devşirmenin bir sebebi de dünyadaki önemli inanç sistemlerinin birçoğunun Mezopotamya, Arap Yarımadası ve Mısır bölgesi başta olmak üzere aynı coğrafyada doğması ve birbirlerinin mabetlerini kullanmaları olmuştur (Can & Yılmaz, 2008: 28). Cami yapılarında da bu en eski dini yapılardan işaretler görmek mümkündür. Tapınaklarda da camilerde de yapının üst örtüsü tanrı ile bağlantı kurma ve maneviyatı uyandırma amacı taşımaktadır (Özçakı, 2018: 464). Cami tipolojisinde yer alan kubbe, minare gibi formları daha iyi anlamlandırmak için İslam Mimarisine bakmak gerekmektedir. Yukarıda da tariflenen ilk cami bugüne ulaşmadığı için günümüze kadar gelen en eski camilere bakılmalıdır. Bu yapılar elbette İslam'ın yayıldığı Arabistan Yarımadası, Mezopotamya ve Kuzey Afrika topraklarında bulunmaktadır. Mimariyi biçimlendiren temel unsurlardan olan iklim ve coğrafya cami tipolojilerini de derinden etkilemiştir (Turani, 2000: 252). Bu unsurların yanı sıra içinde bulunulan toplumun sosyal gelenekleri de yapılar üzerinde etkili olmuştur (Aydın & Büyüksahin Sıramkaya, 2017: 68). Toplumun bütün sosyal ve duygusal gelenekleri hâkim dinin etkisi altında şekillenmektedir (Read, 2018: 59). Bu durum söz konusunu kitlenin sanatı, edebiyatı,

eğitimi, mimarisi gibi birçok unsurunu etkilemektedir. Din felsefesi ibadet edilen mekâna yansıdığı gibi yapı da içinde bulunduğu toplumdan beslenmektedir.

İklim, coğrafya ve toplumsal koşullara ek olarak yerel yapım yöntemleri ve malzemeler de cami yapısının şekillenmesi ve çeşitlenmesinde rol oynamıştır. İlk camilerde kubbe sistemine rastlanmamaktadır. İslam'ın yayılmaya başladığı coğrafyada bulunulan iklimin sıcak olması, açık ve yarı-açık alanlarının kullanımının artmasına sebep olmuş, avlu ve revaklı bahçeler cami yapılarında görülmeye başlanmıştır. Bulunulan coğrafyanın bir getirisi olarak çok kolonatl sistemler iç mekâna yayılmış ve alanı parçalamıştır. Arabistan Yarımadası'ndan Anadolu'ya geçtiğimizde özellikle Selçuklu döneminde avlu tipolojisinin yer yer bırakıldığı görülmektedir. Türklerin fethi ile özellikle Selçuklu döneminde Anadolu'da görülmeye başlanan oymalı ahşap direkli ve çok sütunlu Ulucamiler, Orta Asya'dan gelen ve İslam kültürü ile zenginleşen bir bileşen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gelenek 12.yüzyılda ilk örneklerini vermiş 13.yüzyılda yaygınlaşarak Anadolu Beylikleri ve Osmanlı dönemlerinde de toplumda kullanılmaya devam etmiştir (Kuran, 2012: 38, 264-265). İç mekânda çok kolonatl sistemler kimi durumlarda varlığını korumuş olsa da bazı camilerde tonoz kullanımı kendini göstermiştir. Arap ve Emevi camilerinde kullanılan düz çatıların Anadolu mimarisinde farklı formlar aldığı izlenmiştir (Turani, 2000: 252-276). İslam mimarisinde karşılaşılan bütün bu unsurlar değerlendirildiğinde bir kez daha görülmektedir ki; kültür, toplumsal gelenekler, coğrafya, iklim, mühendislik gibi konular yapıları derinden etkilemiştir. Aynı zamanda İslam'ın yaygınlaşması ile Müslüman sayısının artması da yapı formunda değişiklikleri doğurmuştur. Örneğin ezanın yüksekten okuması ihtiyacı ile minare formu, vaaz verenin görünmesi isteği ile minber formu cami tipolojilerinde yer edinmiştir (Tablo 1) (Aydın & Büyüksahin Sıramkaya, 2017: 70).

Tablo 1. Camilerde yer alan biçimsel unsurlara örnekler

Öge	Örnekler
Kubbe (Üst Örtü)	 İstanbul Yeni Cami & Nuruosmaniye Cami Erzincan Terzibaba Cami
Minare	 İstanbul Sancaklar Cami Edirne Üç Şerefeli Cami
Mihrap	 Büyük Kordoba Cami- İspanya Ankara TBMM Cami
Minber	 Ankara TBMM Cami İstanbul Kılıç Ali Paşa Cami

Kubbe, bir üst yapı örtü sistemi olarak gökyüzünü temsil etmektedir (Cansever, 2010: 61; Gündüz Küskü, 2014: 161) (Tablo 1). Manevi bir boyutta anlam yüklenen bu form, geniş açıklıkları geçmek için kullanılan bir tekniktir (Kuban, 2016: 167). Kubbe toplu mekân yaratma gereği ile doğan teknik bir başarı olmasının yanı sıra merkezi mekân oluşumunu da karşılamaktadır (Gündüz Küskü, 2014: 161). Aynı zamanda camiler, uzak mesafeden dikkat çekmesi gereken bir yapı olarak, kubbenin sağladığı farklılaşmayı sahiplenmiştir. Eski dönemlerde yapılan camiler incelendiğinde etrafındaki yapılardan kubbesi ile farklılaştığı ve dikkat çektiği not edilmektedir (Cansever, 2012: 201; Özçakı, 2018: 463). Kubbe formunun dinsel bir öge değil, kültürel bir yansıma ya da bir seçim sonucu kullanıldığı belirtilmektedir. Mimar Sinan'ın kubbeleri ise mühendislik bilgisi sonucunda üretilen dönemin önemli bilimsel gelişmelerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Camilerde yer alan bir diğer önemli figür olan minare, namaz vaktinin halka duyurulması amacıyla yüksek bir noktadan ezanın okunması için eklenen bir formdur (Kışmıroğlu & Anıktar, 2023: 87) (Tablo 1). Günümüzde teknoloji yardımıyla ezanın duyurulması çok daha kolay bir şekilde yapılabildiği için minare sadece sembolik bir görev üstlenmektedir (Karakoca, 2017: 9). Minare incelendiğinde camilerden bağımsız gelişen bir form olduğu ortaya çıkmakta, ulucami geleneğinde yapıdan ayrı konumlandırıldığı görülmektedir. Minarenin camiye eklenmesi 16. yüzyılda görülmekte günümüz minare formu ise 18. ve 19. yüzyıla dayanmaktadır (Kuban, 2016: 167). Cami mimarisi incelendiğinde kubbe, minare gibi günümüzde sembolik anlamlar içeren formlardan önce genel hacim üzerine yoğunlaştığı görülmektedir (Turani, 2000: 254-255). Minare formu cami mimarisinde daha sonra ortaya çıkmış, kültür-iklim-coğrafya ekseninde şekillenmiştir (Karakoca, 2017: 9). Osmanlı dönemi camilerine bakıldığında minarenin sosyal birtakım göstergeleri olduğu da bilinmektedir. Örneğin, İstanbul Sultanahmet Cami minarelerinde Sultan I. Ahmet'in 16. padişah olmasına bir gönderme olarak toplam 16 adet şerefe bulunmaktadır (Özçakı, 2018: 466). Bir ibadet yapısı olan caminin genel formunun Emeviler döneminde oturmaya başladığı görülmektedir (Turani, 2000: 252). Sonraki dönemlerde çeşitli İslam devletlerinde kültürel, coğrafi, iklimsel değerler üzerinden şekillenerek gelişmiştir. Bu noktada kubbe, minare, minber, mihrap gibi öğelerin sonradan eklendiği görülmektedir (Karakoca, 2017: 10-11). Namaz kılarken secde edilen Mekke yani Kabe'nin bulunduğu yöne bir niş konularak bu alan belirginleştirilmiştir (Kışmıroğlu & Anıktar, 2023: 86). Mekânın odak noktalarından olan bu bölüm mihrap adını almış, sonraları üst kısmı bir kubbe ile belirginleştirilerek görünürlüğü artırılmıştır. Cami iç mekânında görülen mobilyalardan biri olan minber, çoğu zaman mihrabın yanında yer almaktadır (Tablo 1). Minberin temel amacı, vaaz veren kişinin üzerine çıkarak sesini daha net ve uzağa duyurabilmesidir (Karakoca, 2017: 7; Kışmıroğlu & Anıktar, 2023: 87). Bu durum formun işlevsel bir amaçla oluştuğunu göstermektedir.

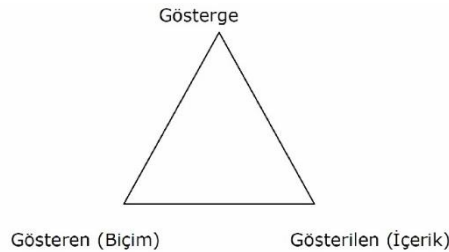
Camilerde İslam felsefesinin bir yansıması olarak dış kabuk ile iç mekânın bir bütün olarak ele alınması yaklaşımı uygun karşılanmaktadır. Mütevazı, aşırıya kaçmadan, abartmadan ve nesneye insanı küçük hissettirecek güç atfetmemek İslam mimarisinde önemli görülen değer yargılarıdır (Cansever, 2012: 153-154, 202). Cami mimarisinde bu değer yargılarını korumak, İslam felsefesinin yansımasını sağlamak adına önemlidir. Dış görünüşü ile insanı etkilemesi beklenen camilerin iç mekân özellikleri ile de aynı etkiyi yaratması, donatı ve süslemelerinde aşırıya kaçıp rahatsızlık vermeden yapı ile ahengi yakalaması beklenmektedir (Özkafa, 2018: 309). Öyle ki İslam mimarisi incelendiğinde öneme vurgu yapmaktan kaçınmak ve kendi gibi göstermek adına malzemeyi olduğu haliyle kullanma yaklaşımı yer almaktadır (Cansever, 2010: 28). Camilerde içeriye temiz ayakla girilmesi gereği, yapının oluşturulması ve iç mekân düzenlenmesinde temel etken olmuştur. Dolaşım ve sirkülasyon aksları bu ihtiyaca göre şekillenmektedir. İç mekâna dair en önemli unsurlardan biri ayakkabıların muhafaza edildiği birimlerdir. Camiye temiz ayakla girilmesinden kaynaklı bütün iç mekân halı ile kaplanmaktadır. Bu halıların bir dekoratif unsur olarak iç mekânda kullanılan çini ve bezemelerle uyumlu olması beklenmektedir. Camilerde atmosfer oluşmasında en önemli unsurlardan bir diğeri aydınlatma olmaktadır. Yapının dış cephe aydınlatması onu etkileyici ve ahenkli kılmakla beraber aynı zamanda camiye ortaya çıkarmalıdır. Dış cepheyle birlikte iç mekânda kullanılan aydınlatma unsuru da büyük önem taşımaktadır. Cami kubbelerinde yer alan büyük avizelerin estetik bir değer taşıyıp yapının felsefesini yansıtmaması önemli görülmektedir (Özkafa, 2018: 313). Halı, minber, rahleler, kitaplıklar, ayakkabılıklar, aydınlatma elemanları gibi birçok unsur günümüzde cami iç mekânında yer alan ve ister istemez mekânla ilişkilenen öğelerdir. Bu unsurların estetik değerleri yapı ve iç mekân bütünleşmesinde ve uygun atmosferin oluşturulmasında etkili olmaktadır.

Nüfus artışı gibi sosyal bir gerçek, İslam'da neredeyse ilk iki yüzyıl boyunca hâkim olan cemaatin aynı camide toplanması gerektiği görüşünü değiştirmiştir (Aydın & Büyükaşahin Sıramkaya, 2017: 71; Fidan, 2016: 208). Sonuçta camilerin boyutlarında ve tiplerinde çeşitlilik yaşanmaya da başlamıştır. Elbette bu çeşitlilik, bölgelerin iklim ve coğrafi yapısı ile toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik durumlarına paralellik göstermiş aynı zamanda teknolojik gelişmelere de ayak uydurmak durumunda kalmıştır. Tipolojiyi etkileyen bütün bu parametreler, İslam felsefesi ile yoğunlaşarak camilerde biçimsel, anlamsal ve işlevsel değerlere dönüşmüştür. Göstergebilim, biçim üzerindeki anlamı ortaya koyma üzerinde çalıştığı için bir yapı tipi olan camilerdeki bu değerleri okuyabilmek amacıyla kullanılması da mümkündür. Cami tipolojisi üzerinde bulunan bu göstergelerin modern örneklerde de yer alıp almadığı göstergebilim analizi ile okunabilmektedir.

Mimari Göstergebilim

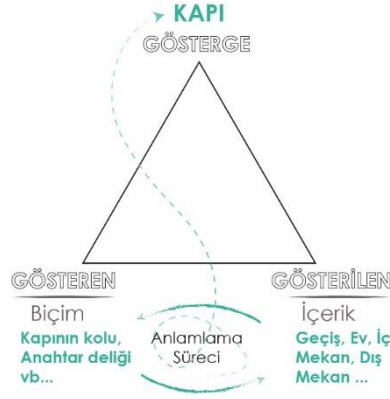
İnsanlık tarih boyunca anlama uğraşı içerisinde olmuştur. Etrafında olan olayları, yapılan nesnelere, sanat eserlerini, kendi yarattığı ya da etrafında yaratılmış olanları anlama/kavrama çabasıdır. 20. yüzyılda ön plana çıkan göstergebilim de bu anlama çabasını her yönüyle ele alan bir disiplin olmuştur (Güneş, 2013: 75). Göstergebilim, işaret üreten her alanda, üretilen işaretler ile aralarındaki anlam ve anlam örüntüleri üzerinde çalışmaktadır (Sebeok, 2001: 5-8). Konusu itibarıyla birçok disiplin tarafından kullanılabilir bir altyapıya sahip olan göstergebilim, mimarlık ile de ilişkilidir (Ekici, 2021: 245; Civelek & Türkay, 2020: 772; Sebeok, 2001: 61). Bir iletişim kanalı olan mimarlıkta, üretilen yapılar göstergebilim yardımıyla çözümlenebilir (Eco, 2019: 18). Mimari yapılar taşınmaz kültür varlıkları olarak yapıldıkları dönemin sosyal yaşantısı, ekonomik durumu ve kültürel birikimi ile ilgili birçok ipucu barındırır. Barındırdıkları bu işaretlerin çözümlenmesinde göstergebilim yardımcı bir unsur olarak kullanılabilir.

Göstergebilimden bahsetmek için öncelikle göstergenin ne olduğuna bakmak gerekmektedir. Gösterge, iletişim amaçlı kullanılan her türlü işaret, simge, görüntü, ses üzerinden şekillenen nesne, varlık ya da olgudur (Parsa & Parsa, 2014: 1; Sebeok, 2001: 5-6). Burada önemli olan unsur göstergelerin iletişim kanalında kullanılmasıdır. İnsanların bir şeyi anlatmak, aktarmak, kavramak ya da kavratmak amacıyla kullandıkları, oluşturdukları birimlerdir (Ataş, 2008: 101). Göstergebilimin dil ile olan ilişkisi daha eskilere dayanmasına rağmen resim, heykel, mimari gibi görerek okunabilen görsel tarafı 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkin olmuştur (Eco, 2019: 13; Güneş, 2013: 77-78; Morris, 1939: 131). Mimarlık da görerek okunan bir iletişim yolu olduğu için bünyesinde yer alan göstergeler, açıklanan yöntemle analiz edilebilmektedir. Bir anlamı, verici ile alıcı arasında taşımak, iletişim kurma amacı taşıyan göstergenin temel görevi olarak tanımlanmaktadır. Dilsel ya da dil-dışı olsun vericiden alıcıya aktarılan her iletişim, alıcıda bir izlenim bırakmaktadır. Bir görsel gösterge olan mimari unsurların da alıcısı üzerine bıraktığı izlenimler bulunmaktadır. Diğer görsel göstergelerde olduğu gibi mimaride de göstergebilimin düz anlam/yan anlam kavramları dikkat çekmektedir (Okuyucu, 2018: 41). Alıcının göstergedeki edindiği düz (birincil) ve yan (ikincil) anlamlar mevcuttur (Eco, 2019:10-11; Parsa & Parsa, 2014: 43). Düz anlam mimari öğenin kullanıcı üzerinde bıraktığı ilk etki olmaktadır. Söz konusu öğenin biçimsel ve temel işlevsel özelliğinden bahsedilmektedir. Yan anlam ise birincil anlamdan yola çıkarak oluşturulan semgesel bir yansıma olmaktadır. Düz anlam (birincil) üzerinden yan anlam (ikincil) okuması yapılırken, okumayı yapanın kültürel ve sosyal kodları da devreye girmektedir. Düz anlam ve yan anlam arasında bir üstünlük ya da önem sırası bulunmamaktadır (Eco, 2019: 35). Mimari öğelerin bu anlamları göstergeler aracılığı ile çözümlenebilmektedir (Güneş, 2013: 80). Sonuç olarak göstergebilim, göstergelerin biçimleri ile içerikleri arasındaki bağı sorgulayarak göstergenin kavranmasına yardımcı olmaktadır. Göstergenin kavranması, onun tariflediği nesne, varlık ya da olgunun kavranması/okunması/çözümlenmesine imkân sağlamaktadır. Bütün bu anlamlama çabası göstergebilimin temelini oluşturmaktadır.

Görsel 1. Gösterge Şeması

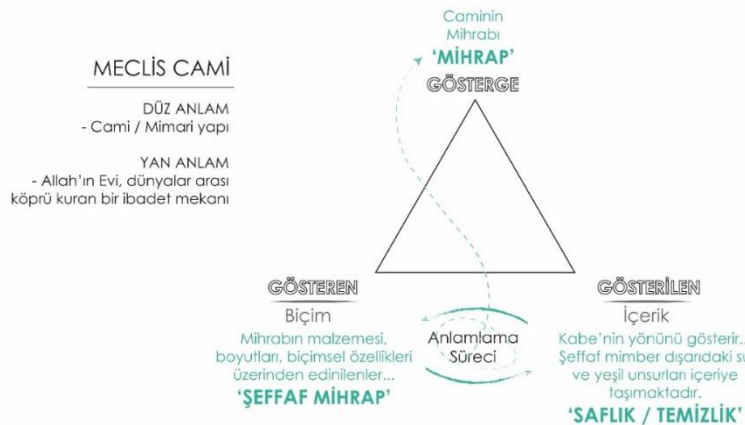
Gösterge için biçim ve içerikten meydana geldiği söylenmektedir (Görsel 1). İnsan biçim kanalıyla içeriği anlama eğilimindedir. Bir göstergenin öncelikle biçimini görür, bunu algılayabildiği zaman içeriğini de okumaya başlar. Biçim ile içerik ilişkilendiğinde anlamlama gerçekleşmektedir. Bu anlamlama süreci yani biçim (gösteren) ile içeriğin (gösterilen) bağ kurması göstergenin kavranmasına yardımcı olmaktadır (Okuyucu, 2018: 40-41). Söz konusu bağın kurulması, anlamlamanın gerçekleşmesi, mimari öğelerin okunmasında yardımcı bir etken olmaktadır.

Görsel 2. Anlamlama süreci

Görsel 2’de verilen örnek üzerinden gösterge şeması okunabilmektedir. Her tür mimari nesne birer gösterge olarak sayılabilmektedir. Okumaya dair bir örnek vermek gerekirse; kapı bir gösterge olarak ele alındığında, kapının biçimsel özelliğini tanımlayacak her tür unsur onun göstereni sayılmaktadır. Kapının kolu ya da anahtar deliği gibi gösterenleri biçime dair fikir vermektedir. Bu fikirler kapının gösterileni (içeriği) ile ilişki kurduğunda anlamlama süreci yaşanmaktadır. Kapının gösterenleri yani biçimsel unsurları, gösterilene yani içeriğe ulaştırmaktadır. Kapının geçişi ifade etmesi, mekânları birbirine bağlaması gibi içeriğe dair ipuçları edinilir. Sonuçta kapının biçimi ile içeriği ilişkilendiği zaman gösterge olan kapı kavranabilir. Bu anlamlama süreci biçim ve içerik bağının oluşmasında yardımcı olmaktadır. Bu sayede göstergeye yani mimari unsura dair okuma mümkün kılınmaktadır.

Mimari öğeler üzerindeki anlamları (düz anlam/yan anlam) çözümleyebilmek, diğer bir deyişle anlamlayabilmek adına göstergeler ve göstergebilimin boyutlarından yararlanılmaktadır. Yukarıda aktarılan irdeleme TBMM Cami üzerinde tekrar yapılmıştır (Görsel 3). Cami, ilk bakışta dini ibadetlerin yerine getirildiği bir mimari yapı olarak göze çarpar. Bu cami yapısının düz anlamı olmakta birlikte bu mimari yapının bir de yan anlamı bulunmaktadır. Camiler Allah’ın evi, bu dünya ile öbür dünyayı birbirine bağlayan birer köprü gibi çeşitli sembolik anlamlar taşıyabilmektedir. Bu sembolik anlamlar caminin yan anlamlarını oluşturmaktadır. Bu anlam zinciri arasındaki çözümlemelere, mimari yapıya ait göstergeleri okuyarak ulaşılabilir. Camiye ait unsurların hepsi gösterge/gösteren/gösterilen üçgeninde okunabilmektedir. TBMM Cami’de yer alan mihrap buna bir örnek olarak Görsel 3’te ele alınmıştır.

Görsel 3. TBMM Cami göstergebilimsel çözümleme örneği

Buna göre bir iletişim aracı olan mimari unsurları da göstergeler üzerinden okuyarak anlamlandırmak mümkündür. Mimarlık göze hitap eden biçimsel unsurlara yüklediği mesajlar sayesinde insanlarla iletişim kurmaktadır. Bu mesajları okuyarak yapılarıdaki anlamsal ilişkileri çözmek mümkündür.

YÖNTEM

Göstergebilim alanında okuma yapılmasını kolaylaştırmak adına özellikle Charles Morris'in geliştirdiği yöntem mimarlık adına kullanılmaktadır (Okuyucu, 2018: 41). Morris'e göre, göstergelerin arasındaki biçimsel ilişki, göstergelerin belirttiği şey ile anlamsal ilişkisi ve gösterge ve kullanıcı arasındaki ilişki üç çalışma alanını, göstergebilimin üç boyutunu vurgulamaktadır (Civelek & Türkay, 2020: 777; Morris, 1939: 132-133; Parsa & Parsa, 2014: 11). Bunlar; sözdizimsel/biçimsel (sentaktik) boyut, anlambilimsel (semantik) boyut ve edimbilimsel/yararsal (pragmatik) boyut olarak belirtilmekte ve mimari okumalarda da kullanılmaktadır. Morris tarafından öne sürülen üç ilişki, göstergebilimde anlamlama sürecinde okuması yapılan boyutlar olarak da karşımıza çıkmaktadır (Morris, 1938: 43; Morris, 1939: 132-133). Mimari göstergebilimi anlamlandırma yolculuğunda ele alınan söz konusu boyutlar, 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya atılmış, günümüze kadar kullanılagelmiştir (Görsel 4). Bu boyutlar mimari ögeyi incelerken bize sistematik bir yol çizmekte, bir nevi anlamlama/kavrama sürecini rasyonalize etmektedir.

Görsel 4. Anlamlama sürecinin boyutları

Göstergebilim köken itibarıyla dil araştırmalarından çıktığı için ilk boyutu biçimsel ifadeyi işaret eden sözdizimsel boyut olarak adlandırılmıştır (Morris, 1938: 13). Diğer bir ifade ile sentaktik boyut, göstergelerin bir araya gelme şekillerini, aralarındaki bağları ve ilişkileri incelemektedir (Parsa & Parsa, 2014: 11; Rochberg-Halton & McMurtrey, 1983: 148; Yazar & Geçen, 2019: 209). Sentaktik boyut, anlamlandırılacak göstergenin tasarımında kullanılan her tür ögenin biçimsel perspektiften okunmasıdır (Okuyucu, 2018: 41). Nokta, çizgi, düzlem gibi temel tasarım elemanlarının zıtlık, denge, bütünlük, ritim gibi tasarım ilkeleri ışığında çözümlenmesi sentaktik okumaya girmektedir. Bir anlamda çözümlenecek olan görsel nesnenin, biçimsel özellikleri üzerinden sadece estetik anlamda incelenmesi demektir. Bu nedenle tasarımın sentaktik boyutu, estetik işlevi olarak da geçmektedir (Alpak vd., 2018: 13). Ögelerin tasarım ilkeleri ışığında biçimsel olarak incelenmesi ile göstergenin sentaktik boyutu çözümlenebilmektedir.

Göstergenin semantik boyutu, gösterileniyle yani içerik ile olan anlamsal ilişkisine dayanmaktadır. Anlambilimsel boyut, göstergenin işaret ettiği nesne ile arasındaki ilişkiyi mercek altına alırken anlamı sorgulamaktadır (Morris, 1938: 21; Parsa & Parsa, 2014: 11; Rochberg-Halton & McMurtrey, 1983: 148; Yazar & Geçen, 2019: 209). Her gösterge iletişim amacı taşıdığı için iletme istediği bir mesaj barındırmaktadır. Görsel göstergelerin başında gelen mimari elemanlar da anlam taşımakta, bunu kullanıcıya iletme çabası içinde olmaktadır (Alpak vd., 2018: 13). Burada göstergenin iletme istediği anlam, gösterilenin semantik boyutunu oluşturmaktadır. Anlamsal çıkarım, göstergenin içinde bulunduğu kültürel altyapıdan bağımsız düşünülmemelidir. Semantik boyut göstergenin yan anlamıyla daha çok ilişkilenebilmektedir (Okuyucu, 2018: 42).

Pragmatik boyut ise göstergenin kullanıcı ile olan ilişkisine odaklanmaktadır (Rochberg-Halton & McMurtrey, 1983: 148). Edimbilimsel olarak da ifade edilen boyut, göstergelerin kullanımını ve etkilerini davranışlar

çerçevesinde incelemektedir (Parsa & Parsa, 2014:11; Yazar & Geçen, 2019: 209). Anlamlama sürecinin pragmatik boyutunda kullanıcının gösterge ile olan her tür ilişkisine bakıldığı gibi davranışlarına olan etkisi de mercek altına alınmaktadır (Okuyucu, 2018: 42). Tasarım sürecinin temel girdilerinden birisi ortaya çıkan ürünün fonksiyonel olabilmesidir. Ürünün kullanıcı ile ilişkisi her zaman ön planda ve tasarıma yön veren temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Mimari göstergelerde pragmatik boyut önemlidir çünkü her yapı kullanıcısı ile işlevsel bir ilişki içerisine girmektedir.

Mimari göstergebilimde sentaktik, semantik ve pragmatik boyutlar anahtar kavramlar ile ilişkilendirildiğinde Tablo 2 ortaya çıkmaktadır. Ortaya konan anahtar kavramlar mimari öğelerin okunmasında yardımcı birer unsur olarak kullanılabilir potansiyele sahiptir. Aynı zamanda göstergebilim boyutlarının mimari ile olan ilişkisinin anlamlandırılmasında fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Bahsi geçen anahtar kelimeler biçimsel-anlamsal-yararsal analizler üzerinden artırılabilir.

Tablo 2. Anlamlama süreci alt başlıklarında anahtar kelime örnekleri

Sentaktik (Biçimsel)	Semantik (Anlamsal)	Pragmatik (Yararsal)
Geometri	Kavramsal / Bilişsel	Kullanım Amacı
Strüktür	Özellikler	İşlev
Kütle	Kimlik	Davranış
Estetik	İmaj	Gereksinimler

Camiler sosyo-kültürel yaşantıyı, yeri geldiğinde toplumun düşünce yapısını gösteren birer simgedir. İslam felsefesinin toplum düşünce yapısındaki yerinin mekânsal yansıması olan bu dini yapılar birer gösterge olarak okunabilmektedir. Yukarıda açıklanmaya çalışılan nokta, her göstergenin belli bir sistematik ilişki ile çözümlenebileceğidir. Mimari de bir görsel gösterge olarak aynı sistemle okunabilmektedir. Bu okuma belli görüşler altında rasyonalize edilmiş, öğrenilebilir olduğu ortaya atılmıştır. Adımları ve boyutları ortaya konan bu görüşlerin mimari bir okuma ile örneklenmesi hedeflenmiştir. Bu nedenle okuma için hem biçimsel hem anlamsal yansıması güçlü, dini bir yapı olan “cami” tercih edilmiştir. Günümüz çağdaş cami tipolojisinin en önemlilerinden biri haline gelen TBMM Cami bu çerçevede değerlendirilmiş ve örnek bir okuma yapılmıştır.

Nitel araştırma, bu dünyadaki karar, davranış, inanış ve değerler gibi sosyal olguları kendi bağlamında anlama ve açıklamayı amaçlayan yöntemdir. Çoğunlukla sosyal ve beşerî bilimlerde kullanılan nitel araştırma, merkezine insanı koyarak anlama ve yorumlama çabasına girmektedir (Güçlü, 2019: 17-19). Bu çalışmada da geleneksel cami tipolojilerinde yer alan formlar incelenerek modern uyarlamalarındaki aktarımların aynı anlamsal bütünlüğü karşılayıp karşılamadığı ortaya konmak istenmiştir. Çalışma, modern bir uyarlama olarak TBMM Cami’de yer alan formları yapı-iç mekân-donatı bağlamında okumayı amaçlayan, anti-pozitivist bakış açısı ile yürütülen bir durum araştırmasıdır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak doküman inceleme ve katılımcı gözlem, analiz aracı olarak göstergebilim kullanılmıştır. İletişim amaçlı her türlü işaretin anlamlandırılması ile uğraşan göstergebilim, bir analiz yöntemi olarak da kullanılmaktadır. Özellikle içerik analizi sürecinde kullanılan göstergebilim, işaretler ve onlarla ilişkilenen anlamların çözümlenmesine yönelik bir çalışma alanıdır (Babbie, 2013: 217). Araştırmada Morris tarafından öne sürülen göstergebilimin üç boyutu, sentaktik-semantik-pragmatik, çözümleyici olarak kullanılmıştır. Mimarlık gibi dil-dışı görsel göstergelerin çözümlenmesinde Morris’in geliştirdiği model sıklıkla ele alınmaktadır (Fan, 2006: 122). Araştırmanın örneği olan TBMM Cami, yapı -iç mekân- donatı özelinde göstergebilimin sentaktik-semantik-pragmatik boyutları üzerinden incelenmiştir.

TBMM Cami

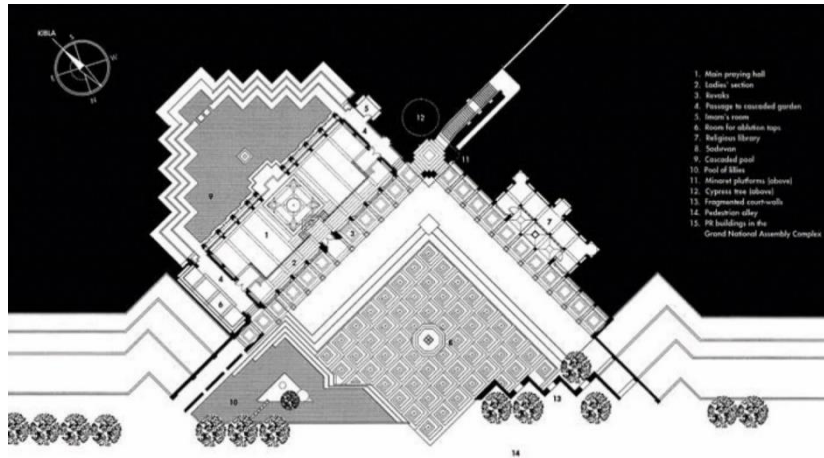
Türkiye Cumhuriyeti’nin üçüncü meclis yapısının yer aldığı TBMM kompleksi, Clemens Holzmeister tarafından 1937-61 yılları arasında tamamlanmıştır. 1984 yılında milletvekilleri ve meclis çalışanları için yerleşkeye Halkla İlişkiler Binası eklenmiştir. Bu ekleme Behruz Çinici tarafından gerçekleştirilmiş, meclis binasının güneyine konumlandırılmıştır. Ofis kompleksinin bir uzantısı olarak cami, 450 adet çalışanın kullanımı amacıyla istenmiş, 1987-89 yılları arası aynı mimarlık ofisi tarafından tamamlanmıştır (Görsel 5). TBMM Cami ya da Meclis Cami adıyla anılan yapı, 1995 yılında Ağa Han Mimarlık Ödülünü kazanmıştır (Aga Khan Development Network, t.y.; TRT2, 2019). Ağa Han Mimarlık ödülleri 1975 yılında kurulan Ağa Han Vakfı tarafından İslam ülkelerinde mimariyi ele almak amacıyla oluşturmuş bir platformdur. Burada

önemli nokta, İslam coğrafyasında toplumu ve sosyo-kültürel yapıyı destekleyerek gelişmesinde ön ayak olan mimari yapıların teşvik edilmesidir (Cansever, 2012: 161). Günümüzde meclis binasının güneyinde yer alan Halkla İlişkiler Binası yıkılmış, TBMM kompleksinin güney ucundaki cami yapısı varlığını korumaktadır.

Görsel 5. TBMM Cami

Cami kompleksi, üçgen plana sahip bir ön avlu ile bu üçgenin bir kenarına sabitlenmiş ibadet mekânı ve öbür kenarına sabitlenmiş bir kütüphaneden meydana gelmektedir (Görsel 6). Yapının ana teması mütevizilik olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda yapı kota gömülmüştür. İlk cami yapılarında minare olmadığı göz önünde bulundurularak camiye minare yerine simgesel bir ağaç konumlandırılmıştır. Kubbe yerine katlı, zigurat mantığını andıran bir tavan sistemi kullanılmıştır. Bu üst örtü sistemi tanrı ile yeryüzündeki insanın bağ kurma ve maneviyatı uyandırma amacını da yansıtmaktadır (Özçakı, 2018: 464). Yapının tasarımı 1985-87 yılları arası sürmüştür, bu süreçte cami yapısı ve TBMM kompleksinin mimari dili üzerine araştırma yürütülmüştür (Akçal, 2002: 91). Bu dönemde özellikle klasik Osmanlı cami figürlerindeki bütün mimari elemanlar tek tek ele alınmıştır. Neden yapıldıkları ve şimdi nasıl ele alınmaları gerektiği üzerine derinlemesine iki senelik bir araştırma ve tasarım süreci yaşanmıştır (TRT2, 2019).

Görsel 6. TBMM Cami planı

Plan bazında değerlendirildiğinde 6400 m²'lik bir alana yayılan cami kompleksi, üç ana bölümden meydana gelmektedir. Bunlar, üçgen avlu, önünde uzanan dörtgen hacimli bir ibadet mekânı ve üçgen biçimli bir arka bahçedir. Çevre yapıların yönlenişi ve kibleden kaynaklı farklı aksların bir araya gelişi üçgen formlar kullanılarak dengelenmeye çalışılmıştır (Aga Khan Development Network, t.y.). Kible cephesi cam ile kurgulanmış bu sayede arka bahçe iç mekâna akabilmiştir. Su ve yeşil unsurların kullanıldığı arka bahçe ölüm sonrası dünyayı, ön bahçe dünyevi hayatı, ibadet mekânı ise iki dünyanın eşliğini oluşturmaktadır (Akçal, 2002: 91) (Görsel 7).

Görsel 7. TBMM Cami arka bahçe ve iç mekân

Gerek cami yapısının geleneksel unsurlarının yorumlanması gerek kullanılan su ve yeşil öğelerin mekân içerisindeki yerleri ele alındığında, yapının ardında yatan düşünsel bir plan olduğu görülmektedir. Bir ibadet mekânı olarak 'cami' yapısı detaylıca irdelenmiştir. İslam felsefesinin mimari kabuk ve iç mekâna nasıl yansiyebileceği düşünülmüştür. Geleneksel cami tipolojisinde yer alan formlar, ele alınan modern uyarlamadaki yansımaları ve yapının ardında yatan bu değerlendirmeler görsel göstergebilim ile çözümlenmeye çalışılmıştır. TBMM Cami, sentaktik, semantik ve pragmatik boyutlarıyla ele alınarak, göstergebilimsel analize tabi tutulmuştur.

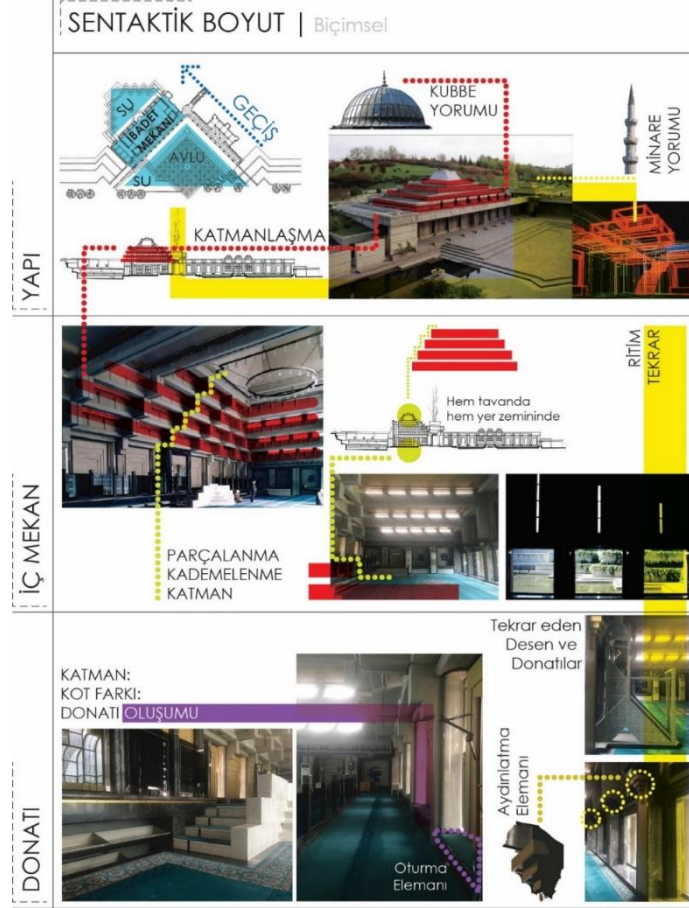
BULGULAR

Mimari yapının öne sürdüğü düz anlam ve yan anlamı ortaya koymak, okuyabilmek ve anlamlandırabilmek adına göstergebilimsel analiz yapılmıştır. Göstergenin, gösteren (biçim) ve gösterileni (içerik) arasındaki anlamlama süreci Görsel 4'te verildiği üzere belli başlı boyutlar üzerinden okunmaktadır. Bunların başında göstergenin biçimsel özelliklerinin değerlendirildiği sentaktik (biçimsel) boyut gelmektedir. Ardından biçimin anlamsal okumasının yapıldığı semantik (anlamsal) boyut ile davranış ve fayda üzerine pragmatik (yararsal) boyut gelmektedir. Görsel 8, 9 ve 10'da TBMM Cami'nin görsel okumalarının yapıldığı paftalar verilmiştir. Görüldüğü üzere okuması yapılan her bir boyut yapının genel kütsel özellikleri, ibadet iç mekânı ve donatı, süsleme bakımından irdelenmiştir. Aslında yapı, iç mekân ve donatı olarak adlandırılan bu üç bölümün, paftalar incelendiğinde birbirine aktığı görülmektedir. Bu üç kıstas yapı tasarımının ayrılmaz birer parçasıdır. Sadece okumayı sistemize edebilmek amacıyla adım adım listelenmiştir.

Çalışmanın örneği ilk olarak sentaktik boyut olan biçimsel kıstaslar üzerinden değerlendirilmiştir. Görsel 8'de sunulan şema, TBMM Cami'nin yapı- iç mekân- donatı bazında sentaktik okumasıdır. Şemada yer verilen unsurlar şu şekilde özetlenebilir:

- Plan düzleminde, cami avlusundan iç mekân ve su ögesine kademeli bir geçiş görülmekte, su ögesi yapının en iç kesiminde yer almaktadır.
- Yapı boyutunda incelenen camide katmanlaşma göze çarpmıştır. Bu katmanlaşma klasik cami formundaki kubbenin yerine gökyüzünü ifade etmekte, kademeli olarak göstermektedir.
- Yapı bazında minare yerinde de katmanlaşma göze çarpmıştır. Hoparlör sisteminin geliştirilmesiyle ses dağıtım işlevi kalmamış olan minare yerine selvi ağacı kullanılmıştır.
- Cami iç mekân boyutunda incelendiğinde kubbe düzleminde kademeli yapı okunabilmektedir.
- İç mekân düzleminde ele alınan katmanlaşma hem tavan hem zemin hem de yüzey düzlemlerde bir ritim olarak kendini göstermektedir.
- Yer düzleminde kot mevcuttur. İç mekâna girildiğinde, dini ritüelin gerçekleştirildiği düzleme bir kot aşağı inilerek ulaşılmaktadır, kademeleşme biçimsel olarak burada da gözlenmektedir.
- Cami kubbesinde yer alan aydınlatma elemanı olan büyük avize de biçimsel olarak mekânla uyum içerisinde tasarlanmıştır. Bu noktada iç mekânda kullanılan tasarım unsurlarının ve de mobilyaların biçimsel ilişkisi görülebilmektedir.
- İç mekânda kullanılan kot farkı donatı oluşumu amacıyla kullanılmıştır. Giriş kısmında yer alan üst kotta, pencerelerin aralarında yer alan ara mekânlar oturma elemanı olarak değerlendirilmiştir.

- Alt kota inerken kullanılan düşey düzlem iç mekânda ayakkabılık olarak kullanılabilen bir donatıya dönüşmüştür.
- Mekânda kullanılan donatı ve ürünlere bakıldığında katmanlaşma ve kademeleşme tekrar unsuru olarak ele alınmıştır. Aydınlatma elemanlarında, oturma elemanlarında ve diğer donatı unsurlarında tekrar kendini biçimsel olarak göstermektedir.

Görsel 8. TBMM Cami sentaktik okuma paftası

Yapının biçimsel analizleri, semantik boyutta okunabilen ipuçlarına dönüşmüştür. Görsel 9'da okunan semantik analiz, yapı- iç mekân- donatı bazında ele alınmıştır. Şemada yer verilen unsurlar şu şekilde özetlenebilir:

- Yapı düzleminde görülen avlu – cami – su ögesi geçişi anlamsal boyutta dünyadan öte dünyaya geçişi simgeleyecek şekilde kademeli olarak konumlandırılmıştır.
- Yapının bütününün kotta yer alması, İslam dininin mütevazı yapısının biçimsel dışa vurumu olarak anlamlandırılabilir. Aynı zamanda toprakla ve yer küre ile bütünleşme ve konsantrasyona gönderme yapmaktadır.
- Biçimsel olarak minare formu yerine kullanılan selvi ağacı, uzayabilen doğal bir unsur olarak minare formuna yeni bir anlam yüklemektedir.
- İç mekânda tavanda yer alan kademeleşme, gök kubbenin katmanlaşmasını ve sonsuzluğunu simgelemektedir.
- İbadet mekânının ortasında bir su unsuru olarak çeşme kullanılmış, bu da hem saflığı hem de İslam'da temizliği ifade eden öğelere dönüşmüştür.
- Yapı düzleminde öteki dünyayı simgeleyen su ögesinin bulunduğu bahçe, cam kible duvarı ile görünebilir kılınmakta, ibadet yönü itibarıyla kişinin cennete yönelmesini ifade etmektedir.

- Katmanlaşmanın donatı oluşumuna yardımcı olması, dinde kolaylığı sağlarken, yapı dilindeki süslemeler de İslam'da mütevazılığı göstermektedir.
- Yapıda yer alan süslemelerin ve halı gibi iç mekân unsurlarının renk ve doku bazında uyumları da camide uygun atmosferin oluşmasına yardımcı olmaktadır.

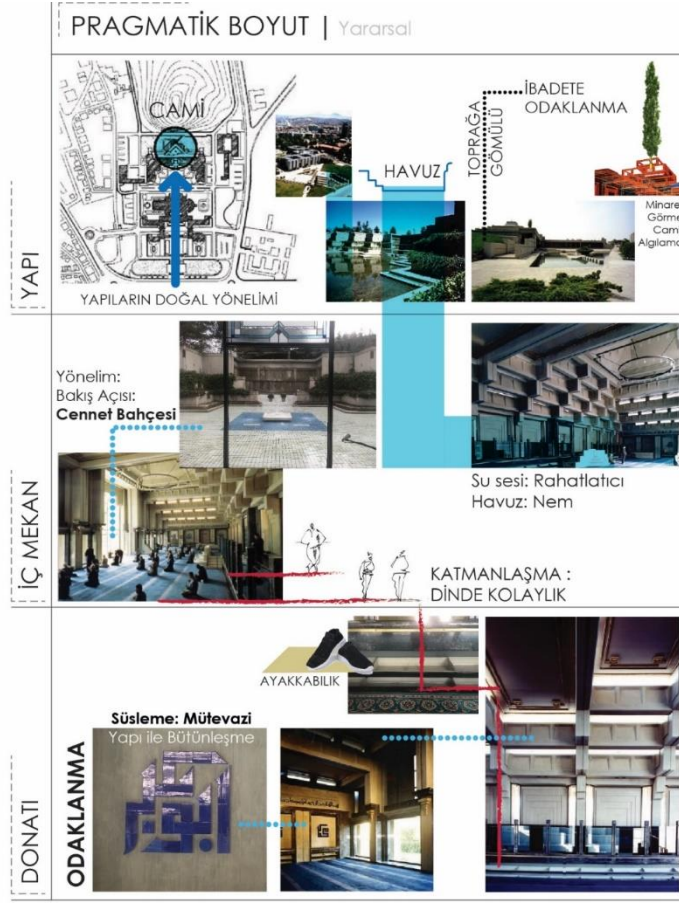

Görsel 9. TBMM Cami semantik okuma paftası

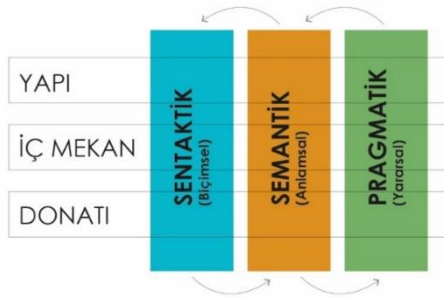
Yapı düzeyindeki biçimsel ve anlamsal okumalar işlevsel yönlendirmelere de kolaylık sağlamaktadır. Görsel 10'da yapı-iç mekân-donatı bazında pragmatik okuma sunulmuştur. Şemada ele alınan unsurlar şu şekilde özetlenebilir:

- Yapı kompleksinin bulunduğu arazide camiye doğal bir yönelim sunulmakta, cami de avlu – iç mekân geçişi açısından kolay bir yönelim sunmaktadır.
- Yapının toprağa gömülü – kotta tasarlanması kişiyi dünyevi hayattan belli bir oranda kopararak dine yönelmesinde kolaylık sağlamaktadır.
- İç mekânda ibadet yönü cennet bahçesini simgeleyen su ögesine doğru olmakta, biçimsel düzenleme dini eylemi işlevsel yönden kolaylaştırmakta ve motive etmektedir.
- İç mekânda kullanılan çeşme bir su ögesi olarak semantik boyutta katkı sağladığı gibi hem rahatlatıcı bir etki sunmakta hem de nem sağlayarak işlevsel bir yarar sağlamaktadır.
- İç mekânda yer alan katmanlaşma ve ibadet için bir kot aşağı inme durumu, mekân kullanımında pragmatik bir değere dönüşmektedir. Üst katın oturma ile ayakta dinleme eylemlerine ayrılması ve alt kotta yapılan ibadetten belli ölçüde ayrıştırılması, konsantrasyon oluşumuna katkı sağlamaktadır.
- Süsleme bazında yapılan eklemelerin mütevazı ve yapı ile bütünleşiyor olması, ibadet esnasında konsantrasyonun sağlanmasında faydalı olmakta, dikkat dağınıklığını engelleyen bir unsur olarak göze çarpmaktadır.

- İç mekânda yer alan katmanlaşmanın, donatı bazında işe yarar arayüzlerin oluşmasına katkı sağladığı gözlenmiştir. Ayakkabılıklar, tavan ve çatı pencereleri bu etkinin hem iç mekân hem donatı bazında şekil bulmuş halleri olarak nitelendirilebilir.

Görsel 10. TBMM Cami pragmatik okuma paftası

Görsel 11. TBMM Cami okumalar

TBMM Cami mimari göstergebilim boyutları üzerinden okunmuştur. Yapı, iç mekân ve donatı bazında yapılan sentaktik, semantik ve pragmatik okumalar birbiri desteklemektedir (Görsel 11). Yapılan okumalar bütüncül bakış açısı ile değerlendirildiğinde aşağıdaki çıkarımlara ulaşılmaktadır.

Yapı bağlamında sentaktik, semantik ve pragmatik okumalar birleştirildiğinde, geleneksel cami tipolojisinde yer alan kubbenin, yerini katmanlaşmaya bıraktığı görülmüştür. Aynı zamanda yapının oturduğu zemin eğimli olduğu için katmanlaşmayı karşılamaktadır. Bu katmanlaşma anlamsal okumada cami tipolojisinin mütevazılığı ve dünyevi hayattan kopuşu vurgulamak için kullanılmıştır. Pragmatik okuma ile bakıldığında arazinin doğal yönelimini karşılamaktadır. Minare formu yerine canlı bir ağaç figürü konarak, işlevsel olarak bir anlamı kalmayan eklenti dini bir yoruma kavuşmuştur. Yapılan okumalar bütüncül bir bakış açısı ile ele

alındığında, TBMM Cami'nin yapı bazında geleneksel cami formunun sağladığı mütevazı, dünyalar arası bağı simgeleyen biçimsel aktarımı koruduğu görülmüştür.

İç mekân anlamında sentaktik, semantik ve pragmatik okumalar birleştirildiğinde, katmanlaşma ile oluşan tavanın iç mekânda kubbenin sağladığı sonsuzluk ve gökyüzü algısının yerini aldığı görülmüştür. Bu kademeli yapı yer düzleminde de kendini göstererek ibadet mekânını biçimsel olarak girişten ayırarak kişilere daha özelleşmiş bir alan imkânı sunmuştur. İç mekânda su ögesi dinde saflık ve temizliğin bir göstergesi olarak yerini modern uyarlamada da korumuştur. Ayrıca cennet bahçesini temsil eden havuzun cam kible ile iç mekâna görsel olarak aktarılması da iki dünyayı birbirine bağlayan ibadet mekânı "cami" anlayışını sağlamlaştıran bir anlama sahiptir. TBMM Cami, geleneksel cami formlarının üstlendiği dinsel anlamı taşıyan modern bir uyarlama olarak önemlidir. Donatı bağlamında sentaktik, semantik ve pragmatik okumalar birleştirildiğinde, katmanlaşmanın mekânda donatı oluşumu için kolaylık sağladığı görülmüştür. İç mekânda dinde kolaylık anlayışını güçlendiren biçimsel elemanlara dönüşmüştür. İç mekânda yer alan süslemeler mütevazı unsurlar olarak hem dikkati dağıtmamakta hem de yapı ile uyumlu atmosferin oluşmasında yardımcı olmaktadır. Modern cami uyarlaması olarak TBMM Cami, geleneksel cami tipolojilerinde rastlanan dinde kolaylık mütevazılık pragmatizmini yansıtmaktadır.

SONUÇ

Sonuç olarak göstergelerin okuması ile mimari yapının anlamı ortaya konmak istenmiştir. Öncelikle ele alınan mimari örneğin düz anlam ve yan anlamı ortaya çıkmıştır. TBMM Cami birincil ve düz anlamı ile bir ibadet mekânıdır. Ortalama 450 kişinin ibadeti için tasarlanmış meclis kompleksi içerisinde yer alan bir yapıdır. Bir cami yapısı olmasının ötesinde yan anlamına bakıldığında ise iki dünya arasında bir köprü, mütevazı, insanın sınırını aşan ve sonsuzda bir mekân okuması yapılmaktadır. Göstergelerin okunması yoluyla ortaya çıkmıştır ki; cami yapı, iç mekân ve donatı bazında geleneksel tipolojinin özelliklerini taşımaktadır. Cami tipolojisinde önemli görülen aktarımlar ve biçimlerin üstlendiği anlamlar modern uyarlamalarda da korunabilmektedir. Göstergebilim okuması bize TBMM Cami'nin özüne inme fırsatı sağlamakta ve bunu göstermektedir.

TBMM Cami her ne kadar göstergebilimsel analizin sentaktik, semantik ve pragmatik boyutlarıyla ele alınsa da bu üç unsura dair okumaların birbirini desteklediği görülmektedir. Biçimsel okuma anlamsal boyuta ve pragmatik boyuta katkı sağlamış, anlamsal ve pragmatik öğeler birbirini destekleyecek biçimlere dönüşmüştür. Biçimsel öğelerin anlamlarının ele alındığı semantik okuma, aynı zamanda cami yapısında yer alan formların yan anlamları olarak da değerlendirilebilir. Birbirine akan bu üç okuma modern bir uyarlama olarak TBMM Cami'nin geleneksel cami tipolojilerinde yer edinen anlamlardan uzaklaşmadığını ortaya koymaktadır. Yapı, iç mekân ve donatı bazında irdelenen biçimlerin İslam felsefesi ile bağdaşan anlamsal karşılıkları bulunabilmiştir. Analiz sonucunda bu biçimlerin sadece anlama yönelik geliştirilmediği aynı zamanda işlevsel karşılıkları olan formlar olduğu da ortaya konmaktadır. Özellikle iç mekânda yapılan biçimsel okumaların aynı zamanda kullanımda kolaylık sağlayan işlevsel unsurlara dönüştüğü gözlenmiştir. Bir mimari gösterge olan TBMM Cami'nin anlamlama süreci biçimsel, anlamsal ve pragmatik boyutlar üzerinden gerçekleştirilebilmiştir. Çevremizde yer alan cami formları, dini dayanakları bulunan kültürel değerlerden gelen biçimlerdir. Çalışmada değinildiği gibi geleneksel cami tipolojisinde yer alan formlar kültür, topoğrafya, iklim, sosyal yaşam gibi etkenlerden beslenerek oluşmuştur. Bu araştırma, çağdaş cami uyarlamalarında da aynı felsefeye bağlı derin anlamların aktarılabilceğini ortaya koymaktadır. Mimari göstergebilim boyutlarıyla okunan TBMM Cami bunun bir örneğidir.

Yapılan çalışma TBMM Cami üzerinden gerçekleştirilen bir mekânsal okuma eskizi olarak değerlendirilebilir. Ele alınan örnek, cami tipolojilerini incelemek üzerine kurulu olsa da yapılan araştırma kullandığı analiz yöntemiyle her tür yapıya devşirilebilecek türden olduğunu ortaya koymaktadır. Buradan hareketle araştırmanın desteklediği bir diğer argüman, her mimari ögenin temel özelliklerini okumayı öğrenebileceğimizdir. Gözle görülür temel biçimsel öğelerin okunarak başlandığı analiz, anlamsal ve işlevsel okumalarla da desteklenmekte, araştırmanın örneğinde görüldüğü üzere mimari yapılar belli bir düzeye kadar okunabilir olmaktadır. Araştırma aynı zamanda dini yapılar ve göstergebilimi birleştiren iç mimarlık alanında çıkan çalışmalardan biri olması ile ayrılmaktadır. Çalışma iç mimarlığın araştırma alanının genişliği ortaya koyması ile de önemli görülmektedir.

Authors' Contributions

The author contributed 100% to the study.

Competing Interests

There is no potential conflict of interest.

Ethics Committee Declaration

This study does not require ethics committee approval.

REFERENCES

- Aga Khan Development Network. (t.y.). *Mosque of the Grand National Assembly*. Web Archive. <https://the.akdn/en/how-we-work/our-agencies/aga-khan-trust-culture/akaa/mosque-grand-national-assembly> (17.04.2024).
- Akçal, A. H. (2002). *Y. Müh. Mimar Behruz Çinici yapıtlarının analizi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi].
- Alpak, E. M., Tarakçı, E., & Düzenli, T. (2018). Oturma donatısı tasarımı: Pragmatik, sentaktik ve semantik işlevler. E. Arslan, F. Curaoğlu (Ed.), *5.Uluslararası Mobilya Kongresi* (s.50-57). Eskişehir Teknik Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Yayınları.
- Ataş, S. (2008). *İç mimarlık ve çevre tasarımında, geleneksel mimarinin çağdaş yansımaları "Bodrum konutları üzerine göstergebilimsel bir inceleme"* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi].
- Aydın, D., Büyükaşahin Sıramkaya, S. (2017). Son dönem Konya camilerinde biçimsel arayışın analizi. *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 12(24), 67- 84.
- Babbie, E. (2013). *Social research counts, international edition*. Wadsworth Cengage Learning.
- Balta, S. (2023). Tarihsel çevre peyzajlarında dini yapı tipolojilerinin incelenmesi: Ani Harabeleri, Kars örneği. *Akdeniz University Journal of the Faculty of Architecture*, 2(2), 178-209.
- Can, Y., Yılmaz, M. (2008). Müslümanların fethedilen topraklarda mevcut gayri İslam mabetlere yaklaşımı. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8(3), 27-52.
- Cansever, T. (2010). *Mimar Sinan*. Klasik Yayınları.
- Cansever, T. (2012). *Kubbeyi yere koymamak* (5.Baskı). Timaş Yayınları.
- Civelek, M., Türkay, O. (2020). Göstergebilimin kuramsal açıdan incelenmesine yönelik bir araştırma. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 4(3), 771-784. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.683974>
- Eco, U. (2019). *Mimarlık göstergebilimi*. Daimon Yayınları.
- Ekici, İ. (2021). Mimarlık göstergebilimi. *Dil Araştırmaları*, 15(29), 245-248.
- Fan, J. P. (2006). Charles Morris's semiotic model and analytical studies of visual and verbal representations in technical communication. *Journal of Technical Writing and Communication*, 36(2), 121–139. <https://doi.org/10.2190/B8XB-VY4R-R792-DQJG>
- Fidan, A. (2016). Dinselliğin mekânına dönüş: Postmodern dönemde cami mimarisi ve toplum (dini antropolojik bir analiz). A. Yılmaz, F. Narmanlı, M. Fatsa (Ed.), *Çağımızda Cami Mimarisinde Arayışlar Uluslararası Sempozyumu* (s.205-213). Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Yayınları.
- Güçlü, İ. (2019). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri teknik- yaklaşım- uygulama* (1. Basım.). Nobel Yayın.
- Gündüz Küskü, S. (2014). *Osmanlı Beyliği mimarisinde Anadolu Selçuklu geleneği*. Türk Tarih Kurumu.
- Güneş, A. (2013). Bir eserin mimarisini göstergebilimsel bir yaklaşımla okuma ya da mimari göstergebilim: Divriği Ulucamii ve Darüşşifası. *Erciyes İletişim Dergisi Akademia*, 3(2), 74-86.
- Karakoca, E. (2017). *İstanbul'daki çağdaş camilerin mekan kuruluşları açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi].

- Kişmiroğlu, E., Anıktar, S. (2023). Comparative analysis of the visual images of traditional mosques over modern mosques. *Bartın University International Journal of Natural and Applied Science*, 6(1), 83-98. <https://doi.org/10.55930/jonas.1254503>
- Kuban, D. (2016). *Osmanlı mimarisi* (2. Baskı). YEM Yayın.
- Kuran, A. (2012). *Selçuklular'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de mimarlık*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Morris, C. (1938). Foundations of the theory of signs. O. Neurath, R. Carnap, C.W. Morris (Ed.), *International encyclopedia of unified science*, I(2), 1-59). The University of Chicago Press.
- Morris, C. W. (1939). Esthetics and the theory of signs. *The Journal of Unified Science (Erkenntnis)*, 8(1), 131-150. <https://www.jstor.org/stable/20010422>
- Okuyucu, Ş. E. (2018). Avlunun göstergebilimsel yöntemle analizi; Denizli Erbakır Fen Lisesi Avlusu. *Online Journal of Art and Design*, 6(3), 37-60.
- Özçakı, M. (2018). Yorumlanan cami mimarisi. *Ulakbilge*, 6(23), 459-483. <https://doi.org/10.7816/ulakbilge-06-23-04>
- Özkafa, F. (2018, Ekim). *Üsküdar'daki Osmanlı camilerinde dekoratif ve estetik problemler*. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu X içinde (s. 307-333), İstanbul.
- Parsa, S., Parsa A.F. (2014). *Göstergebilim çözümlenmeleri* (4. Baskı). Ege Üniversitesi Basımevi.
- Read, H. (2018). *Sanat ve toplum*. Hayalperest Yayınevi.
- Rochberg-Halton, E., McMurtrey, K. (1983). The foundations of modern semiotic: Charles Peirce and Charles Morris. *American Journal of Semiotics*, 2(1-2), 129-156. <https://philpapers.org/archive/ROCTFO-2.pdf>
- Sebeok, T.A. (2001). *Signs: an introduction to semiotics* (2. Baskı). University of Toronto Press.
- TRT2. (2019, 27 Mart). *Can Çinici | Aykut Köksal ile mimarlık söyleşileri | 2. Bölüm* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=W1c6gy2_c_g&t=1s
- Turani, A. (2000). *Dünya sanat tarihi* (8. Basım). Remzi Kitabevi.
- Yazar, T., Geçen, F. (2019). Göstergebilim ve anlam olgusu: Düşünceyi görselleştiren Selçuk Demirel'in Metis defterlerine yaptığı resimlere anlam olgusu penceresinden bakış. *4th International Symposium on Innovative Approaches in Architecture, Planning and Design* (s.208-214). SETSCI. <https://doi.org/10.36287/setsoci.4.7.053>

Görsel Kaynakçası

- Görsel 1:** Okuyucu, Ş. E. (2018). Avlunun göstergebilimsel yöntemle analizi; Denizli Erbakır Fen Lisesi Avlusu. *Online Journal of Art and Design*, 6(3), 37-60.
- Görsel 2, 3, 4, 5, 11, Tablo 2:** Kişisel arşiv (24.04.2024).
- Görsel 6-7:** Aga Khan Development Network. (t.y.). *Mosque of the Grand National Assembly*. <https://web.archive.org/web/20160312152021/http://www.akdn.org/architecture/project.asp?id=1146> (18.07.2023).
- Görsel 8-9-10:** Yazar tarafından oluşturulmuştur. Paftada kullanılan görseller için Aga Khan Development Network (t.y.) ve kişisel arşivden yararlanılmıştır.
- Tablo 1:** Yazar tarafından oluşturulmuştur. Paftada kullanılan görseller için Özçakı (2018), Kişmiroğlu & Anıktar (2023) ve kişisel arşivden yararlanılmıştır.

Author's Biography

Gülşah Şenocak has a B.A. (2016), M.F.A. (2019), and Ph.D. (2024) degrees in Interior Architecture and Environmental Design from Hacettepe University. She lectures on and writes about design education and humanitarian design. She teaches a fourth-year design studio at the undergraduate level at TOBB ETU. Her main area of interest and Ph.D. research is disaster relief shelters and mobile/temporary housing arising out of necessity.